

С. К. Костючков,
кандидат політичних наук, доцент
(Херсонський державний університет)
kosser.63@mail.ru

ОСОБИСТІТЬ, СУСПІЛЬСТВО І ДЕРЖАВА ЯК ЗАМОВНИКИ ТА СПОЖИВАЧІ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

У статті розглянуто особливості інтеракцій особистості, суспільства і держави як замовників і споживачів освітніх послуг у контексті стратегії розвитку сучасної освітньої системи; визначено поняття "освітня послуга" в контексті освітнього споживчого ринку; охарактеризовано систему діючих суб'єктів – акторів освітнього процесу; проаналізовано погляди М. Фуко на освіту як соціальний інститут, який у сучасному західному світі є системою обмеження свободи особистості; зроблено висновок про те, що в сучасних умовах виникають різноманітні групи замовників й споживачів освітніх послуг, які відрізняються запитами, інтересами та фінансовими можливостями на ринку освіти.

Ключові слова: *індивід, соціум, державна влада, освітня послуга, сфера освіти, біовлада, ринкова економіка.*

Постановка проблеми. Конституцією та законами України проголошується пріоритетність сфери освіти, а у самій освіті – превалювання інтересів особистості над інтересами інших суб'єктів суспільного життя. Мегазавданням освіти вбачається ефективне відтворення індивіда як активного споживача, користувача й творця національного та світового інтелектуального й духовного потенціалу. Особливості транзитивного періоду імпліцитно висувають на адресу індивіда вимоги стосовно готовності до перетворень в усіх сферах суспільного життя, до заперечення архаїчних поглядів, норм, стандартів й підходів; сучасність також потребує від особистості відповідальності, зваженості та готовності до опору контртенденціям у потенційованих викликами часу суспільних трансформаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємодії особистості, суспільства і держави як замовників та споживачів освітніх послуг знайшла відображення в творах В. Грейса, А. Мак-Хоула, М. Фуко, а також у наукових розвідках як вітчизняних – О. Мещанінова, С. Сисоевої, І. Утюж, Т. Фінікова, О. Шарова, Г. Шатковської, так і російських дослідників – А. Асаула, Б. Капарова, Ш. Романової, О. Панаріна, Р. Толстякова, І. Федорова, О. Ченцова, В. Щетініна та інших.

Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі процесу взаємодії, взаємовпливу та взаємозалежності між особистістю, суспільством і державою як замовниками та споживачами освітніх послуг; відповідно до визначеної мети в дослідженні послідовно вирішуватимуться наступні завдання:

- розглянути тенденції розвитку сучасної освітньої системи;
- дати характеристику споживачам освітніх послуг;
- визначитись із поняттям "освітня послуга" в контексті освітнього споживчого ринку;
- охарактеризувати систему діючих суб'єктів – акторів освітнього процесу;
- висвітлити погляди М. Фуко на освіту як соціальний інститут, який у сучасному західному світі є системою обмеження свободи особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Стратегія розвитку сучасної освіти, а отже, суспільної свідомості, полягає в тому, що від контрпродуктивних пошуків кінцевої істини щодо уявлень про оточуючий світ та утвердження цієї істини за рахунок інших, апріорно помилкових, людство переходить до визнання презумпції їхньої реальності, унікальності й самоцінності, до пошуків полілогу та взаємопорозуміння і взаємсприйняття між носіями контрадикторних, етіологічно не співпадаючих уявлень.

Розглядаючи тенденції розвитку сучасної освітньої системи, варто зазначити, що для неї стає характерним заперечення єдиної моделі гармонійної, культурної, освіченої особистості, визнання плюралістичності напрямів і цілей освітнього процесу, надання індивіду можливості вибору й визначення власних пізнавальних інтенцій, моральних імперативів, світоглядних позицій, культурних норм та зразків. Для цього система освіти повинна власними, специфічними засобами розгорнути перед індивідом багатоманітний світ природи й людського суспільства, сприяти самостійному пізнанню світу, а також забезпечити людину певними ресурсами для продуктивної дії механізму її адаптації в умовах мінливого природного і соціального середовища. О. Мещанінов наголошує на тому, що освічена та вихована людина може все, сходження людини до високих рівнів освіченості і вихованості є, на переконання дослідника, феноменом вічності. Не будучи в змозі виховати нову людину, здатну діяти за законами гармонії із природним і соціальним середовищем, людство поставить під загрозу існування самої цивілізації, за таких умов неминуче розвиватиметься глобальна криза [1].

Варто зауважити, що при розгляді сучасного стану системи освіти в Україні і оптимальних напрямів її розвитку, необхідними є урахування й реалізація історичних і культурних традицій, цінностей та ідеалів у вітчизняному соціокультурному просторі. Україна переживає докорінні зміни політичних і соціально-економічних відносин в організації життєдіяльності країни, тому освітні процеси в країні мають відповідати цим змінам, сприяти трансформаційним перетворенням, адаптуватися до них. Вища освіта є

специфічною соціальною сферою, оскільки вона впливає на соціально-економічні й політичні процеси перетворення сьогодення, забезпечує створення конструктивних чинників для підготовки нового покоління фахівців, формуючи високоякісний, за світовими стандартами, людський та соціальний капітал.

Для того щоб дати характеристику споживачам освітніх послуг, необхідно визначитись із поняттям "освітня послуга" в контексті освітнього споживчого ринку. Існує велика кількість визначень поняття "освітня послуга". Наприклад, російський дослідник В. Щетінін трактує їх як "...сукупність знань, інформації, вмінь та навичок, які використовуються для задоволення чисельних потреб людини, суспільства й держави. Ці послуги, передусім, забезпечують реалізацію пізнавальних інтересів тих, хто навчається, створюють умови для їх самовизначення і самореалізації, розвитку в людині істинно людського. Водночас ці послуги виражаються в навчанні майбутніх (й теперішніх) працівників, у формуванні, збереженні й розвитку їхніх здібностей до праці, спеціалізації, професіоналізації та зростанні їхньої кваліфікації" [2: 127].

Вочевидь, дослідник робить наголос на функціональному аспекті освітньої послуги, її ролі у формуванні високого рівня знань, вмінь та навичок людини, котра навчається. Інші автори, наприклад, І. Романова визначає освітню послугу як трудову діяльність економічної одиниці, спрямовану на задоволення потреб певного суб'єкта в освіті, тобто у придбанні систематизованих знань, вмінь та навичок, за добровільною згодою самого суб'єкта [3]. У даній трактовці акцент зміщено на діяльність навчального закладу, спрямовану на задоволення потреб суспільства в освіті.

Під дещо іншим ракурсом бачить сутність і зміст освітньої послуги А. Ченцов, котрий стверджує, що освітні послуги створюються в процесі науково-педагогічної праці, яка, в свою чергу, є різновидом наукової праці. Результатом її є конкретний науковий або освітній продукт. На думку дослідника, освітній продукт – це частина інтелектуального продукту, адаптована до відповідного сегмента освітніх послуг [4]. В інтерпретації Ченцова освітня послуга є результатом трудової діяльності науково-педагогічних працівників, втім, наведена дефініція не вказує, хто виступає споживачем та замовником освітніх послуг.

Якщо прийняти твердження про те, що послуга – це, передусім, певний комплекс дій, спрямованих на підвищення рівня задоволення потреб індивіда, на котрого спрямована запитана ним послуга, то поняття освітньої послуги є більш об'ємним, воно передбачає певну дію, в яку включено отримання й використання інформаційних ресурсів, спрямованих на підвищення економічної ефективності суспільної діяльності індивіда в освітньому процесі. В свою чергу, освітній процес варто розглядати як моноцільну систему, яка об'єднує процеси набуття знань, їх трансляції та використання отриманих знань, вмінь та навичок для подальшої участі освіченої людини в процесі створення суспільного блага.

Отже, освітня послуга є складовим компонентом освітнього процесу та передбачає отримання певного об'єму знань в навчальному закладі за певну ціну, відповідно із ринковими законами (у зв'язку з чим освітній ринок часто розглядається як ринок освітніх послуг), для формування людського капіталу індивіда. Споживачами освітньої послуги є конкретні члени суспільства, котрі використовують суспільні блага, отримані в результаті користування набутими продуктами наданої освітньої послуги.

Варто підкреслити, що бюджетна (безоплатна для індивіда) державна освіта не визначається як послуга, оскільки процедура купівлі – продажу здійснюється в завуальованій формі, коли платником і замовником постає держава із так званим держзамовленням, здійснюючи свого роду трансфертні виплати у вигляді надання освітніх послуг.

Ринок освітніх послуг представлений у розвинених країнах великою кількістю освітніх закладів різних форм власності, розглядати його варто як ринок покушця, коли пропозиція значно перевищує попит. У сучасному світі освіта є однією із перспективних та стрімко зростаючих сфер економіки. За оцінками фахівців в усьому світі обсяги попиту й пропозиції освітніх послуг зростають досить суттєво, особливо у вищій та післядипломній освіті, а у країнах, орієнтованих на високі технології, інновації в усіх сферах суспільного життя, щорічні темпи зростання попиту й пропозиції освітніх послуг досягають 10 – 15 % [5].

Освітня послуга є рушійною силою і базисом освітнього процесу, при цьому послуга реалізується у вигляді кінцевого продукту, який бере участь у ринковому процесі купівлі – продажу. На відміну від освітньої послуги освітній процес не може бути задіяним у процес купівлі – продажу, оскільки він є фундаментальною всеохопною матерією, яка регулює та спрямовує суспільний розвиток. Освітній процес доречно характеризувати як сукупність усіх освітніх послуг, наданих на різних рівнях, реалізованих у вигляді знань, вмінь та навичок індивідів, виробничих технологій, науково-технічних розробок, проектів тощо. В якості споживачів освітнього процесу сучасні дослідники виділяють:

- державу, яка розробляє і формує засади розвитку освітнього процесу з метою підтримки стабільного соціально-економічного розвитку, зміцнення власних позицій на національному та світовому рівнях;
- виробничий сектор, який користується науково-технічними розробками та кваліфікованими фахівцями;
- суспільство як сукупність людей з індивідуальними інтересами, запитамі, установками та перевагами, при чому кожен із них формує власну інтелектуально-духовну сферу, зважаючи на необхідну в умовах цивілізованого соціуму когерентність особистісного й суспільного;
- систему освіти як комплекс освітніх закладів, що використовують освітній процес з метою "відтворення знань в якості вихідного чинника власної діяльності" [5: 247].

На нашу думку, система діючих суб'єктів – акторів освітнього процесу – представляє собою комплекс, який складається з особистості, суспільства, держави та системи освітніх інститутів, об'єднаних між собою бівалентними інтеракціями, результатом яких є формування особистості, параметри суспільної кваліфікації котрої – рівень професіоналізму, світоглядні, політичні, соціальні, релігійні та етичні уподобання – забезпечують стан гармонії із власним внутрішнім світом та оточуючим середовищем як соціальним, так і природним.

Освіта як соціальна інституція транслює суспільно-значущі цінності, на підставі яких індивід формулює власні цілі. В умовах ринку їхнє місце заступили ринкові цінності – індивіди в своїй діяльності керуються доцільністю та успіхом, не відчуючи потреби в дотриманні моральних настанов, екологічних імперативів та релігійних заповідей. На небезпечність такої тенденції у духовному житті сучасного суспільства звертає увагу Дж. Сорос: на його думку, індивіда не турбує проблема істини, адже пропозиція не обов'язково має бути правильною, щоб бути ефективною. Немає потреби бути чесним, якщо усі навкруги поважають успіх, а не честь й добропорядність. Розумність дотримання будь-яких норм моралі поставлено під сумнів, у той час як цінність грошей ні в кого сумніву не викликає [6].

В умовах третього тисячоліття природа під впливом людської діяльності поступово перетворюється на контрпродуктивну по відношенню до людини силу, яка здатна суттєво модифікувати або навіть знищити основу життя людини як біологічного виду. Подібний стан речей актуалізує необхідність наукового обґрунтування оптимістично-генеруючого та культурно-творчого модусу людини в сучасному глобалізованому світі, що дозволить суспільству консолідувати зусилля свідомих індивідів для вирішення життєво-важливих проблем. За умов зростання ролі людської особистості, можливості впливу конкретного суб'єкта на сутнісні аспекти суспільного життя змінюється баланс спільного та індивідуального, людська особистість постає чинником масштабних процесів модернізації усіх сфер суспільного життя.

Саме зростання ролі людської особистості, можливості її впливу на сутнісні сторони суспільного життя, забезпечення високого рівня екологічної культури людини і є, на наше переконання, головним завданням системи освіти в умовах першої чверті ХХІ століття. У сучасному мінливому світі з високим градієнтом динамічних трансформацій, значним рівнем стохастичності та евентуальності суспільного буття зростає фізичне, інтелектуальне та, безумовно, психічне навантаження на людину, котра постійно знаходиться у стані невизначеності майбутнього, опиняється у пунктах поліфуркації – в ситуації, коли потрібно робити вибір між особистим і суспільним, бажаним та необхідним, ситуативним й перспективним тощо.

На думку О. Панаріна, у сфері сучасної освіти поряд із принципами відкритості новому повинні працювати принципи національної солідарності, соціальної відповідальності та громадянського обов'язку фахівця. Національна ідентичність є найважливішим механізмом зворотнього зв'язку, через який інноваційні соціальні групи повертають здобутий ними інтелектуальний капітал суспільству, а відтак сприяють розвитку того національного середовища, яке їх виховало [7].

Система освіти, реалізуючи свою гуманістичну місію, має підготувати молоду людину до життя у сучасному відкритому світі, до мінливих умов природи і соціуму. Призначення освіти в усі часи розглядалося двоїсто – з позицій окремої особистості та з точки зору суспільства узагалі. "Кожній розумній людині властива потреба в отриманні знань, вмінь та навичок, що розглядається в економістів, філософів, психологів як природна й нематеріальна потреба індивіда для забезпечення цілей самореалізації, лідерства, успіху, здоров'я, безпеки та іншого" [8].

Держава історично виступає в ролі законодавчого гаранта усіх суспільних процесів, вона здійснює правовий захист усіх діючих суб'єктів, в тому числі – акторів освітнього процесу. Стан освітньої системи в державі є індикатором якості життя суспільства, а тому у більшості економічно розвинених країн саме держава є головним суб'єктом, який забезпечує функціонування та розвиток системи освіти і визначає стратегічні напрями її модернізації. Відтак, визначення контенту освітнього процесу залишається прерогативою держави, що нерідко розглядається як атавізм "радянської минульщини", коли усі суспільні процеси базувались на плановій економіці та ідеології соціалізму-комунізму. Але в ринкових умовах державні стандарти часто не відповідають вимогам конкурентного ринку праці, критеріям якості освіти в умовах ринкової економіки й демократичного політичного режиму.

Зауважимо, що розвиток ринку освітніх послуг повинен відповідати генеральним інтересам держави, саме тому вона позиціонує себе як розробник й суб'єкт реалізації політики у сфері освітніх послуг, але не тому, що формує владну вертикаль у суспільстві, а з причин, які будуть розглянуті нами нижче.

Для оцінки стану і перспектив розвитку освіти в тій чи іншій країні варто визначити найбільш загальні тенденції соціально-політичного, економічного та культурного розвитку суспільства. На думку О. Сисоевої, розвиток системи освіти в сучасних, зокрема, вітчизняних, умовах зумовлюється наступними взаємопов'язаними факторами:

- швидкозмінністю та швидкоплинністю процесів суспільного розвитку;
- соціально-економічними трансформаціями в суспільстві, які призвели до появи принципово нового для вітчизняної економіки і соціального життя явища – ринку праці;
- процесами глобалізації (додамо – і процесами інтернаціоналізації), які стимулювали інтеграційні тенденції у світі;

– інформаційним "вибухом" у суспільстві, зумовленим появою та розповсюдженням нових засобів інформації та комунікації [9].

Не можна не погодитись із думкою М. Фуко відносно того, що освітній процес завжди реалізується в ім'я "вищого закону" (асоційованого, безумовно, із державою – *примітка наша*) – освіта як соціальний інститут у сучасному світі уособлює (здебільшого, антиципаційно – *примітка наша*) прогресивну суспільно-політичну інституцію. Але, в силу того, що освіта є нічим іншим, як формуванням "іншої людини" в особі учня, то в цьому розумінні освіта іманентно являє собою насилля. Освіта як соціальний інститут у сучасному західному світі є системою обмеження свободи особистості. Виходячи з цього, система освіти – один із найважливіших інструментів функціонування державної влади в західній цивілізації. Західне демократичне суспільство, на думку М. Фуко, функціонує відповідно до "правила більшості", саме тому воно вимагає, щоб значний відсоток населення приймав участь у виборах згідно із "загальноприйнятими правилами". Система освіти США та Західної Європи прищеплює майбутнім громадянам "потрібне" (державі, у вузькому розумінні – конкретній політичній силі – *примітка наша*) уявлення про історію та сучасність, "потрібні" в даній політичній ситуації культурні та соціальні цінності [10].

При цьому одне із прихованих завдань освітнього закладу в сучасному світі, наголошує Фуко, постає у продукуванні слухняності не тільки у дітей, але й в їхніх батьків, оскільки державі необхідно "... контролювати батьків, мати від них користь, використовувати їхні життєві успіхи, їхні ресурси, їхнє благочестя та їхню мораль" [11: 211].

Говорячи про школу, Фуко зауважує, що оскільки вона є закладом державним (навіть якщо школа приватна – *примітка наша*), в якому учні привчаються до дисципліни і порядку, пізнають правила суспільного життя та приписи влади, то й сам феномен знання стає додатковим, досить дієвим інструментом функціонування державної влади. Нормалізація думок, продовжує дослідник, є однією із провідних функцій дисциплінарних технологій узагалі. При цьому поняття дисципліни, крім традиційного, набуває ще двох значень – покарання і системи встановленого знання. Саме з цієї причини наука в постіндустріальну епоху стає важливішим чинником регулювання дисциплінарного суспільства. "Формування нового знання та зміцнення влади – це тотожні процеси", – підсумовує Фуко [11: 224].

Виходячи із того, що стосовно будь-якої соціальної сфери "влада-знання" спирається на науку в своєму прагненні до ефективності, вона трансформується у так звану "біо-владу" (bio-pouvoir). У своїй праці "Воля до знання" Фуко звертає увагу на "...швидкий розвиток в класичну епоху різноманітних дисциплін, шкіл, коледжів; поява в полі політичних практик та економічних спостережень проблем народжуваності, довголіття, суспільного здоров'я, житла, міграції – словом, вибух різноманітних і чисельних технік підкорення тіл і контролю за населенням. Так розпочинається ера біо-влади" [12: 114].

Освітні заклади як дисциплінарні інститути в суспільстві слугують тими засобами, за допомогою яких влада "вкладає" явища в свою "ап'юрірну форму споглядання" [13: 460]. Оскільки навчальний заклад уповноважений транслювати визначену суму наукових знань, вони (знання) також є, певною мірою, засобом підкорення й контролю над особистістю учня або студента. Міністерство освіти імперативно визначає, що, як і в якому обсязі мають вивчати студенти коледжів, академій та університетів або учні шкіл, ліцеїв чи гімназій. Державні службовці міністерства освіти формують навчальні програми, розподіляють їх на "вік-відповідні" та "сорт-відповідні" (терміни Фуко) частини, з'єднуючи їх потім в єдині навчальні дисципліни, навчальні програми і державні освітні стандарти.

Учитель або викладач (людина, за будь-якої політичної системи підпорядкована державі й підконтрольна їй – *примітка наша*) завжди володіє певною монополією на знання. Така система "біо-влади" є необхідним елементом у процесі розвитку сучасної капіталістичної системи. Вона реалізується двома способами – або шляхом підкорення тіла через укріплення дисципліни в навчальному закладі, тобто тактики й методики навчання й виховання, управління, контролю, вироблення системи заохочень та покарань, використання фізичних, духовних сил людини, її інтелектуальних здібностей тощо, або шляхом контролю за чисельністю населення – у даному контексті, наголошує Фуко, мова йде про біополітику популяції. Держава винаходить все більш досконалі способи контролю й підкорення, що, в свою чергу, стимулює в певних соціальних групах адекватну резистентну практику. З позицій критичного аналізу західної (й не тільки – *примітка наша*) цивілізації Фуко наголошує на тому, що необхідно спасати систему освіти саму від себе, але досягти цього можливо лише за умови всебічних, якісних й науково обґрунтованих трансформаційних процесів [13].

Авторське звернення до творчого спадку Фуко пояснюється тим, що, незважаючи на певну архаїчність його поглядів, адже твори, до яких ми звернулись, датовані 80 – 90-ми роками ХХ століття, переважна більшість думок дослідника, хоч й експліцитно, звучить актуально й сприймаються не тільки як характеристики тогочасного стану речей, але й видаються обґрунтованою антиципацією щодо системи освіти в столітті двадцять першому.

Переорієнтувати систему освіти у напрямі якісних змін форм, засобів та методів продукування й розвитку інтелектуального потенціалу й людського капіталу в умовах суспільства, що реформується, навчальні заклади, зокрема вищі, не в змозі, відтак, із зміною системи освіти в сучасному соціумі змінюється орієнтація щодо отримання освіти й розвитку науки. Деякі сучасні дослідники [14] вважають, що вирішення даної суперечливої ситуації лежить у площині змін самого принципу розвитку освіти й

науки, заснованих на новітніх завданнях їхньої інтеграції. Саме у цьому напрямі варто знайти рішення найважливіших сучасних соціально-економічних проблем, пов'язаних, у тому числі, із забезпеченням якісної освіти, збереженням й розвитком перспективних наукових розробок.

Висновки. Таким чином, в державному, суспільному та економічному секторах виникають різноманітні групи замовників й споживачів освітніх послуг, які відрізняються запитами, інтересами та фінансовими можливостями на ринку товарів й послуг; зростаючі вимоги суспільства до змісту й ефективності освіти зумовлюють радикальні трансформації організаційних, адміністративних, економічних компонентів діяльності вищих навчальних закладів; докорінно модернізуються технології навчання, як наслідок – неминуче загострення конкурентної боротьби на ринку освітніх послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Мещанинов О. П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні : теорія і методика : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Мещанинов О. П. – К., 2005. – 509 с.
2. Щетинин В. П. Свообразие российского рынка образовательных услуг / В. П. Щетинин // Мировая экономика и международные отношения. – 1997. – № 11. – С. 127–135.
3. Романова И. Б. Организация и управление внебюджетной образовательной деятельностью государственного вуза : дисс. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Романова И. Б. – Ульяновск : Ульяновский гос. ун-т, 2000. – 182 с.
4. Ченцов А. О. О бизнесе образовательных услуг / А. О. Ченцов // Высшее образование в России. – 1999. – № 2. – С. 120–123.
5. Толстяков Р. Р. Системный подход к оценке характеристик потребителей образовательных процессов и услуг / Р. Р. Толстяков // Вопросы современной науки и практики. Университет им. В. И. Вернадского. – 2008. – №1 (11). – Т. 1. – С. 244–256.
6. Сорос Д. Криза глобального капіталізму : Відкрите суспільство під загрозою / [Сорос Д., Ткачук Р., Фролкін А.]. – К. : Основи, 1999. – 259 с.
7. Панарин А. С. Христианский фундаментализм против "рыночного терроризма" / А. С. Панарин // Наш современник. – 2003. – № 1. – С. 166–178.
8. Асаул А. Н. Управление высшим учебным заведением в условиях инновационной экономики [Электронный ресурс] / А. Н. Асаул, Б. М. Капаров. – СПб. : "Гуманистика", 2007. – 280 с. – Режим доступа : http://www.spbgasu.ru/documents/docs_176.pdf.
9. Сисоева С. О. Роль освіти в сучасному світі / С. Сисоева // Рідна школа. – Київ : Видавниче підприємство "Деміур", 2008. – № 11. – С. 3–6.
10. McHoul A. A Foucault primer : Discourse, power and the subject / A. McHoul, W. Grace. – New York : State University of New York Press, 1993. – 22 p.
11. Foucault M. Discipline and punish : The birth of the prison / M. Foucault ; [trans. A. Sheridan]. – New York : Vintage, 1979. – P. 211–224.
12. Sheridan A. The will to truth / A. Sheridan, M. Foucault. – London : Routledge, 1980. – 114 p.
13. Foucault P. M. Maurice Florence / Michel Foucault, James D. Faubion // Aesthetics, Method and Epistemology. Essential Works of Foucault : 1954–1984. – Vol. 2. – New York : The New Press, 1998. – 460 p.
14. Федоров И. Б. Интеграция образования и науки : ключевые аспекты / И. Б. Федоров // Высшее образование сегодня. – 2005. – № 6. – С. 8–13.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Meshchaninov O. P. Suchasni modeli rozvytku universytets'koyi osvity v Ukraini : teoriia i metodyky [Modern Models of the University Education Development in Ukraine : Theory and Methodology] : dys. ... doktora ped. nauk : 13.00.04 / Meshchaninov O. P. – K., 2005. – 509 s.
2. Shchetinin V. P. Свообразие rossiyskogo rynku obrazovatel'nykh uslug [The Originality of the Russian Market of Educational Services] / V. P. Shchetinin // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya [The World's Economics and International Relationships]. – 1997. – № 11. – S. 127–135
3. Romanova I. B. Organizatsiya i upravlenie vnebyudzhethoy obrazovatel'noy deyatelnosti'yu gosudarstvennogo vuza [The Organization and Management of the Non-Budgetary Educational Activity of the State Higher Educational Establishment] : diss. ... kand. ekon. nauk : 08.00.05 / Romanova I. B. – Ulyanovsk : Ulyanovskiy gos.un-t, 2000. – 182 s.
4. Chentsov A. O. O biznese obrazovatel'nykh uslug [On the Business of the Educational Services] / A. O. Chentsov // Vysshee obrazovanie v Rossii [Higher Education in Russia]. – 1999. – № 2. – S. 120–123.
5. Tolstyakov R. R. Sistemnyy podkhod k otsenke kharakteristik potrebiteley obrazovatel'nykh protsessov i uslug [The Systematic Approach to the Characteristics Evaluation of Consumers of Educational Services] / R. R. Tolstyakov // Voprosy sovremennoy nauki i praktiki. Universitet im. V. I. Vernadskogo [Questions of the Modern Science and Practice. V. I. Vernadskiy University]. – 2008. – №1 (11). – Т. 1. – S. 244–256.
6. Soros D. Kryza global'nogo kapitalizmu : Vidkryte suspil'stvo pid zagrozoyu [The Global Capitalism Crisis : the Open Society is in Danger] / [Soros D., Tkachuk R., Frolkin A.]. – K. : Osnovy, 1999. – 259 s.
7. Panarin A. S. Khristianskiy fundamentalizm protiv "rynochnogo terrorizma" [Orthodox Fundamentalism against "Market Terrorism"] / A. S. Panarin // Nash sovremennik [Our Contemporary]. – 2003. – № 1. – S. 166–178.
8. Asaul A. N. Upravlenie vysshym uchebnym zavedeniem v usloviyakh innovatsionnoy ekonomiki [Higher Educational Establishment Management in Terms of the Innovative Economics] [Elektronnyy resurs] / A. N. Asaul, B. M. Kaparov. – SPb. : "Gumanistika", 2007. – 280 s. – Rezhym dostupu : http://www.spbgasu.ru/documents/docs_176.pdf.

9. Sysoeva S. O. Rol' osvity v suchasnomu sviti [The Role of Education in the Modern World] / S. Sysoeva // Ridna shkola [Native School]. – Kyiv : Vydavnyche pidpryemstvo "Demiur", 2008. – № 11. – S. 3–6.
10. McHoul A. A Foucault primer : Discourse, power and the subject / A. McHoul, W. Grace. – New York : State University of New York Press, 1993. – 22 p.
11. Foucault M. Discipline and punish : The birth of the prison / M. Foucault ; [trans. A. Sheridan]. – New York : Vintage, 1979. – P. 211–224.
12. Sheridan A. The will to truth / A. Sheridan, M. Foucault. – London : Routledge, 1980. – 114 p.
13. Foucault P. M. Maurice Florence / Michel Foucault, James D. Faubion // Aesthetics, Method and Epistemology. Essential Works of Foucault : 1954–1984. – Vol. 2. – New York : The New Press, 1998. – 460 p.
14. Fedorov I. B. Integratsiya obrazovaniya i nauki : klyucheveye aspekty [Education of Science and Education] / I. B. Fedorov // Vyshee obrazovanie segodnia [Higher Education Today]. – 2005. – № 6. – S. 8–13.

Матеріал надійшов до редакції 05.05. 2015 р.

Костючков С. К. Личность, общество и государство как заказчики и потребители образовательных услуг.

В статье рассматриваются особенности интеракций личности, общества и государства как заказчиков и потребителей образовательных услуг в контексте стратегии развития современной образовательной системы; определено понятие "образовательная услуга" в контексте образовательного потребительского рынка; охарактеризована система действующих субъектов – акторов образовательного процесса; проанализированы взгляды М. Фуко на образование как социальный институт, который в современном западном мире является системой ограничения свободы личности; сделан вывод о том, что в современных условиях возникают различные группы заказчиков и потребителей образовательных услуг, которые отличаются запросами, интересами и финансовыми возможностями на рынке образования.

Ключевые слова: индивид, социум, государственная власть, образовательная услуга, сфера образования, биовласть, рыночная экономика.

Kostyuchkov S. K. The Individual, Society and State as Customers and Consumers of Educational Services.

The constitution and laws of Ukraine declared the priority of education and in education itself – the prevalence of individual interests over the interests of other subjects of the social life. The task of the effective education is seen in being an active individual consumer, user, creator of the national and global intellectual and spiritual potential. Features of the transitional period are characterized by the individual readiness for reforms in all spheres of the public life, denying archaic beliefs, norms, standards and approaches. The aim of the study is the theoretical analysis of the interaction and mutual interdependence between the individual, society and the state as customers and consumers of educational services. The basic research methodology applied principles of interconnection and interdependence, as well as the principles of objectivity and concreteness of truth that helped to reveal the dialectical relationship of elements that make up the educational system. Considering the trends of the modern educational system, the author notes that it is characterized by the denial of the single model of the harmonious cultural, educated person, the recognition of the plurality of directions and goals of the educational process, providing individual choices and cognitive intentions, moral imperatives, worldview, cultural norms and standards. This educational system must have specific means to expand the individual multimode natural world and the human society, promote the world's independent knowledge and provide resources for the productive active mechanism of adaptation in the changing natural and social environment. It is concluded that public and economic sectors having diverse groups of customers and consumers of educational services, who have different needs, interests and financial capabilities, increasing society's demands to the educational content and effectiveness lead to the radical transformation of organizational, economic components of higher educational institutions, radical modernized technology training.

Key words: individual, society, government, educational services, education sector, biological authorities, market economy.